

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՋԻՆՋ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՃԱՆԱԶՈՒՄՈՎ
ՄԵՂՔԸ ԶԻ ՔԱՒՈՒԻՐ

1915 եւ 1922 զարհուրելի թուականները զգայարանաբար վրայ թողած են ահազդեցիկ ու խորարմատ տպաւորութիւններ, որ ժամանակի ցմահ հոլովոյթով՝ պիտի չդադրին վարագուրելէ սպանդին սարսափազդու տեսարանները տեսողութեմէս:

Մանկութեան եւ պատանութեան տարիներուն պատահած այս անպատմելի նախնիրները, ոչ մէկ կերպով կարելի չէ տարագրել յիշողութեմէս եւ մոռացութեան յանձնել զանոնք:

Իզմիրի ջարդին, փարթամ ու բարգաւաճ հայութիւնը եւ գազանային բռնկումներէ մոլեմզնած թուրք խուժանը, իրարու հանդիպեցան անմեղունակ զոհի եւ անագորոյն դահիճի դերերով՝ դժոխային պատկերացում տալով ֆաղափին:

Զատիկը տօնակատարելու տենդոտ պատրաստութեան՝ կենսուրախ օրեր էին, երբ գեհեմի երկաթէ դարպասները բացուեցան եւ երկրի խաւարակուռ ընդերքներէն դուրս նետուեցան սատանաներէն տոկատեսիլ մարդակերպ ճիւղներ, զինուած բիրերով ու մականներով, բահերով ու բրիչներով, կացիներով ու մսագործի դանակներով, սրածելու, կեղեքելու եւ կոտորելու անպաշտպան հայութիւնը, որ պատարստ էր ինքնաջօծար զոհաբերելու խուժանին անյագորդ ցանկութիւններուն:

Օրը Շաբաթ էր, գարնան արեւափառ առաւօտ մը, յունական բանակը փախուստի մատնուած կը լքէր ռազմաճակատը եւ իր խուճապային նահանջով, թրական զօրքին անգթութեան կը յանձնուէր ֆաղափին ֆրիստոնեայ քնակչութիւնը:

Նոյնպէս, փախուստի կը դիմէր ֆետայիներու ձիաւոր ջոկատը, որ հայկական թաղերէն անցնելով կը պատուիրէր փակել դռներն ու պատուհանները եւ տուններէն դուրս չ'ելլել: Թրական զօրքը ֆաղափ մտնելէ առաջ, խուժանը աւարտած էր ջարդի եւ կողոպտութի իր յագեցումը:

Միջօրէի ժամերուն, կարծես ֆաղափի ահաբեկած ժողովուրդը հսկայ դագաղի մը մէջ ամփոփուած՝ խորագոյն կը ննջէր մեռելային լուսութեամբ:

Ամէն հայ ընտանիք, փեղկերուն հետեւ, աչքերը դուրս յառած լուսամուտներէն, աղօթք շրթունքին՝ կը սպասէր ժամանակի յղացումէն ծնելիք աղէտին:

Հրացանակիր հայ երիտասարդներ, թաղին փողոցներուն անկիւնները դիրքեր գրաւած՝ օրուան բոլոր ժամերուն կը սպասէին ճակատելու յարձակողներու դիմագրաւումին:

Առաջին նահատակները եղան գարունամայայ յոյ հայրդիները, խժդուժ չարչարաններով իրենց կեանքերը ողջակիզելով, առանց մէկ փամփուշտ արձակելու գրոհող ամբոյսին դէմ, որոնց գանկերը ջարդուեցան իրենց իսկ հրացաններուն կոթերով, ապա՝ խուժանին հետեւող երկանիւ աղբակառքերու մէջ բարձուեցան անոնց մարմինները, բլրացած մեռեալներու վրայ: Անոնցմէ շատերը կիսաբաց աչքերով ականատես եղան իրենց յուղարկաւորութեան:

Հայասպանութեան եւ աւարա-ռութեան համար՝ փողոց նետուած թուրք ամբոյսը, ասկէ աւելի գերազանց խրախճանք չէր կրնար ունենալ, յագորդ

տալու իր բնագրական բերումներուն:

Ամէն փողոցի վրայ կ'երեւար նոր խուժան մը, վայրագ բացականչութիւններով:

- «Ներտէ էրմէնի վար», ո՞ւր հայ կայ, այս վրիժառու խօսքը կը լսուէր անոնց պիղծ շրթներէն:

Հրեաները, որոնց կեանքին վախ ու վտանգ չէր սպառնար, անհոգ կեցած էին իրենց տուններուն առջեւ եւ մատնացոյց կ'ընէին թուրքերուն հայոց տունները: Արդէն օր մը առաջ նախատեսելով ահաւոր նախնիրը, իրենց տան պատերուն վրայ կաւիճով գծեր էին իրենց ազգային աստղանիշը:

Գերմանիոյ մէջ, վեց միլիոն հրեաներու ցեղասպանութիւնը, մտրակումներէ եւ գանակոծումներէ զերծ գանգուածային եւ հրէշային նահատակութիւն մըն էր:

Տարբեր եղաւ հայուն մարտիրոսութիւնը 1915 եւ 1922ի զոյգ ցեղասպանութիւններուն: Գործածուեցան՝ անկախ լախտերու հարուածներէն, ի սպաս դրուեցան մսագործի դանակներ եւ փայտահատի կացիներ, հայորդիներուն սփանչելի գանկերը փշրելու համար:

Ինչ որ կը գրեմ հիմա, այս ծերունազարդ հասուն տարիքիս, մանկութեանս ահաբեկեալ աչքերուն առջեւ կատարուած իրողութիւններ են, բառեր պակաս, բայց՝ ոչ աւելի: Ո՛չ մէկ ժողովուրդի լեզուի բառամթերքին մէջ չկան հաւասարագոր բառեր, որ կարենան հարազատ պատկերացումը տալ հայուն ճակատագրին վիճակուած խոշտանգումներուն ահաւորութեանը:

Տեսայ սոսկումով՝ մեր տան առջեւէն անցնող աղբակառքերու մէջ բլրացած ու ջարդուած մարմիններ, ումանք դեռ կիսամեռ ու կիսաբաց աչքերով, կարծես այսօր կատարուած ըլլալին այդ ճիւղալային խոշտանգումները:

Կը գրեմ իւրաքանչիւր բառ դողալով եւ հոգեկան փղձկումներով եւ կ'ըսեմ՝ իւրովի, ինչո՞ւ աշխարհի բազմահարիւր ժողովուրդներու մէջ, այս անսահմանելի զուլումներուն պիտի ենթարկուէր նահատակ հայութիւնը:

Ձեմ կարծեր, որ մարդկային անասնական բնագոր, այս ատելավառ անգթութիւնը ցուցաբերած ըլլայ պատմութեան մէջ, ոեւէ ժամանակ՝ դժոխային արտայայտութեամբ:

Հայ քահանայ մըն եմ, Նուիրապետութեան ամենացած աստիճանի վրայ, կոչումս է ներողամիտ ըլլալ ամէն մարդու, որքան ալ ծանր ըլլայ իր գործած մեղքը, բայց հայաչինջ ցեղասպանութեան հանդէպ, թող Աստուած ու եկեղեցիս մեղք չհամարեն որ անկարող կը ներգգամ ներել ջարդարար ժողովուրդի մը, որ արմատախիլ փորձեց ընել երկրի մակերեսէն իմ Ազգս:

Թուրք խելագարած ամբոխին համար, այնքան առատ էր զոհերու հունձքը, այնքան հեշտ ու ազատ կողոպուտը, եւ այնքան բարենպաստ ժամանակը եւ պատեհութիւնը հայեր ջարդելու որ մայրերու որովայնէն վիժած լակոտներ սովալլուկ բազէներու պէս թառեր էին արիւնալից դիակներու վրայ ու կը խուզարկէին անոնց գրպանները, դրամ գտնելու յոյսով:

Մեր տան դիմաց խան մը կար, որուն հայ պահակը ութսունամեայ ծերունի մըն էր. բռնեցին թեւերէն եւ փողոց բերին զայն, պառկեցուցին գետնին վրայ եւ խոշոր քարով գանկը փշրեցին:

Այս եւ ուրիշ աղբխարշ խժոժութիւնները՝ կը լրտեսէինք փեղկերու արանքներէն տառապալից համբերութեամբ:

Սարսափը շղթայեր էր մեր էութեան բոլոր կարողութիւնները եւ

բազմատանջ մտածումը որ կ'իշխէր մեր կեանքին վրայ, անխուսափելի մահն էր: Օրը անցեր էր եւ չէին գոցուեր աչքերուս կոպերը, վախը չէր թողուր, որ յաղթահարեմ անգնութիւնը:

Քոյրս եւ նշանածը, ամբողջ շաբաթ մը մնացին մեր լճուած տան առաստաղին մէջ պահուած՝ կիսափաղց:

Վերջապէս խուժանը կանգ առաւ մեր երկյարկանի տան առջեւ, որուն գետնայարկը կը բնակէր ֆրանսահպատակ կաթողիկէ հայ մայր մը՝ իր երեք երիտասարդ զաւակներով, քսան, քսաներկու եւ երեսուն տարեկան:

Շէնքին մուտքի դուռը խորտակելով ներս խուժեցին, գանակոծելով դուրս ֆաշեցին երեք եղբայրները եւ իրենց ողբակոծ մօրը աչքերուն առջեւ հրացանագրակ սպաննեցին:

Ո՞ր մայրը կրնար տոկալ ու չխելագարիլ իր արգանդի սիրոյ ծնունդներուն սրտանմլիկ մահուան առջեւ:

Ան վագրի վայրագութեամբ նետուեցաւ խուժանավարներէն մէկուն վրայ, որ գաւազանի հարուածներով կը ջանար վերջ տալ անոնց շնչառութեան:

Վերջապէս մայրն ալ նուաղած ինկաւ անոնց արիւնլուայ մարմիններուն վրայ եւ ալ՝ չկանգնեցաւ:

Վերջին խօսքը եղաւ տարաբախտ մօր մահուան հոնդիւններու մէջ հետեւեալ բառերը:

- ՊԵՊ ՅՐԱՆՍԸՍ, ՅՐԱՆՍԸՍ ՎՈՒՐՈՒԼՄԱՋ: Ես Ֆրանսացի եմ, ֆրանսացին չեն զարնէր:

Խեղճ կ'իներ վստահ ու ապահով էր, որ ֆրանսահպատակ էր եւ խուժանը չէր դպչեր իր կեանքին: Չմտածեց, որ հայ էր եւ թուրքին համար արժէք չունէր ոչ մէկ ազգի հպատակութիւն, հերիք էր, որ ծագումով հայ էր եւ թուրքին համար արժէք չունէր ոչ մէկ ազգի հպատակութիւն, հերիք էր, որ ծագումով հայ էր, պէտք էր ... կացինահարուէր:

Մեծ պետութիւններու ցուցաբերած բեւեռային սառնասրտութիւնը, նոյնքան համագործակցութիւնը էր, որքան հայաջինջ ցեղասպանութեան հեղինակներուն աննեղելի յանցագործութիւնը անպաշտպան հայութեան հանդէպ:

Հայ ժողովուրդի մեծ վիշտին եւ մեծ սուգին անհաւասարելի ԵՐԳԻՉԸ, ԱԼԵՍԻԱ Ահարոնեան, իր խղճին բողոքը լսելի դարձուց ապագայ բոլոր հայ սերունդներուն, հետագայ պատմական խօսքերով, որ կը քարացուցեն իր ալլամերժ ԱՆՆԵՐՈՂԱՄՏՈՒԹԻՒՆԸ հայաջինջ ցեղասպաններուն հանդէպ:

ԱՅՍՔԱՆ ՉԱՐԻՔ ԹԷ ՄՈՌԱՆԱՆ ՄԵՐ ՈՐԴԻՔ, ԹՈՂ ՈՂՋ ԱՇԽԱՐՀ ՀԱՅՈՒՆ ԿԱՐԴԱՅ ՆԱԽԱՏԻՆՔ:

ՎԱՐԴԱՆ Ա. ՔՀՆՅ. ՏԻԼԿԵՐԵԱՆ